ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01108

# TASVIRIY SAN’AT ORQALI DUNYO TSIVILIZATSIYASINI O’RGANISH OMILLARI

**Sevaraxon Baxodirjon qizi Sulaymonova**
Farg’ona davlat universiteti o’qituvchisi

## ANNOTATSIYA

Ushbu maqola tasviriy san'atni dunyoni anglash vositasi sifatida yondashilgan. San'at badiiy va ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqola mavzusining dolzarbligi dunyoni badiiy idrok etishning boshqa turlariga nisbatan ilmiy bilimlarga yaqinroq bo'lgan tasviriy san’atda ilmiy yondashuvni etarli darajada o'rganilmaslikda va tadqiqotlarni baholashning nomuvofiqligida ifodalanadi.

**Kalit so’zlar:** tasviriy san'at, bilish, umumlashtirish, tarix, ma'naviy madaniyat, uzluksizlik, tarixiy yondashuv.

## KIRISH

Hozirgi kunda ma'naviyat ijtimoiy fenomen bo'lib, ilmiy izlanishlar uchun o'ta murakkab ob'ekt hisoblanadi. Bu murakkablik uning tarkibidagi elementlarning sifatliligi, bir jinsliligi bilan bog'liq bo'lib, ular inson faoliyatining barcha sohalarini o’zida mujassamlaydi.[1;14]

Kun sayin ma'naviy tajriba, ijtimoiy amaliyot va madaniy-tarixiy jarayonning mohiyatini hisobga olgan holda tasviriy san'atni o'rganishga ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Uning asoslari, ichki tuzilishi, ishlash usullari, shakllari, rivojlanish sur'ati va yo'nalishining ijtimoiy hayotning boshqa sohalariga hamda turli xil ijtimoiy institutlarga bog'liqligi, shuningdek madaniy omillarning ularga teskari ta'siri to'g'risidagi bilimlarnung dolzarbligi borasidagi biimlarga extiyoj kuzatilmoqda. Ilmiy-texnika taraqqiyotini tezlashtirish sharoitida ma'naviy salohiyatni yanada boyitish san'atni analitik tushunishni, uning barcha sohalarini o'rganishni talab qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI VA METODOLOGIYA

Tarixiy yondashuv tasviriy san'atni inson tabiati bilan aloqadorligini anglash uchun nihoyatda samarali. Tasviriy san'at haqiqat yoki yolg'on bo'lishi mumkin bo'lmagan qiymat me'yorlarini o'z ichiga oladi. Tarixchishunoslik san'atning moddiy va ma'naviy qadriyatlari sohasida inson omilining rolini anglashning falsafiy nuqtai nazarini aniq ta'kidlaydi.[2:21;] Tarixchini madaniyat faktlari uning xronologik ketma-ketligi, keng falsafiy umumlashtirishlarni talab qiladigan hayotiy shakllanish

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01108

va rivojlanish jarayoni bilan qiziqtiradi. Ushbu maqola tasviriy san'atni nafaqat badiiy asarni idrok etish tajribasiga, balki ob'ektiv qadriyatlarga ham e'tibor qaratilib, badiiy va ilmiy nuqtai nazardan aniqroq o'rganishga harakat qiladi.

San'atni o'rganishning zamonaviy bosqichi o'ziga xos xususiyatlari kompleks yondashuv jarayonlari bilan aloqalarini o'rganishga intiladi. Tasviriy san'at inson qobiliyatlarini rivojlantirishning murakkab ijtimoiy jarayoni sifatida moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishning aniq tarixiy shakllarida amalga oshiriladi.

Tabiat va jamiyatni to'liq, har tomonlama bilish va o'zgartirishni rivojlantirishning eng muhim ob'ektiv qonuniyatlaridan biri bu inson madaniy faoliyatining barcha jihatlarining o'zaro ta'siri xisoblanib, ilmiy va badiiy ijodkorlikning o'zaro ta'sirida o’z aksini topadi. Mavzuni chuqurroq ochib berish maqsadida uning yanada aniqroq bo'lishiga erishish uchun badiiy umumlashtirishni ilmiy taqqoslash maqsadga muvofiqdir. Avvalo san'at va fanning faoliyat va asosiy regulyatorlari xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

Ilmiy-nazariy faoliyat, uning shakllanishi, amalda qo'llanilishi, atrofdagi dunyo ob'ektlari, ularning rivojlanish tendentsiyalari, nisbatdagi muntazamlik kabi regulyatorlar tomonidan nazorat qilinadi. Haqiqat bizni ilmda, badiiy asarlarda muomala qilayotgan voqelikni aks ettirish ma'nosida takrorlash sifatida, badiiy haqiqat bilan almashtiriladi. U rassomlarning asarlarida namoyish etilishi mumkin. Asarlarning aksariyati rassom tomonidan hayotni, uning ziddiyatlarini, unda uchragan belgilarni o'rganish asosida yaratilgan. Rassomlar tomonidan tasvirlangan asarni bezaksiz hayot, insonning kundalik hayotini aks ettiruvchi haqiqiy voqelik sifatida qabul qila boshlashlari ma'nosida ulkan murojaat qiluvchilar massasi tomonidan umumlashtirildi. Illyustrativ misol sifatida faoliyati Sobiq ittifoq davriga to'g'ri kelgan rassomlarning ishlarini keltirishimiz mumkin. Biz sotsializm davri deb ataydigan vaqt allaqachon tarixga aylandi va o'sha davrda yashagan rassomlarning asarlari o'sha davrning o'ziga xos hujjatlari sifatida qabul qilinadi.[3;119] Va har bir tarixiy davrda "haqiqiy san'at" aniqlanganidan ko'ra ko'proq seziladi.

## MUHOKAMA VA NATIJALAR

Badiiy ma'no tasvirlangan vaziyatni badiiy va she'riy til asosida tasvirlash, taqdim etish, ifoda etish usuli sifatida tushuniladi, bu ijodkorning ijtimoiy xarakterga ega bo'lgan g'oyalari, niyatlari, ideallari, uning dunyoqarashi va psixologik munosabatlari, shuningdek obraz ob'ekti bilan belgilanadi. Bunga bir vaqtning o'zida manzilda estetik tuyg'ularni uyg'otish, uning xatti-harakatlariga ta'sir qilish istagi sabab bo'lishi mumkin. Shu asosda san'atning tarbiyaviy vazifasi amalga oshiriladi.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01108

Uning bajarilishi rassomning hayot haqidagi bilimlarini va san'atning kognitiv funktsiyasini amalga oshirish negizida nima borligini taxmin qiladi. Ushbu tushunchadagi badiiy ma'no tasvirlangan tasvirni tanlash, uning o'zgarishi va deformatsiyasi, rivojlanishi va talqini, o'tmishdagi badiiy yutuqlarga munosabatini belgilaydi. Masalan, "qattiq uslub" rassomlari, odatda, real voqelikni tasvirlamaydilar, lekin voqelik mavzusida kompozitsiya yaratadilar; ularning asarlarida ko'rilgan haqiqat tasavvurga bo'ysunadi. Ular tashqi haqiqatni tasvirlashga harakat qilmaydilar, ularning rasmlari ko'proq ixtiro qilinganga o'xshaydi, voqea haqiqatga yaqinroq bo'lsa bas [3;46]. Asosiy narsa odatiy bo'lgan narsa edi. San'at ushbu shartlar asosida rivojlangan. Bu birinchi navbatda jamiyat va davlat ideallarini aks ettirdi. Davlat tomonidan shaxsning shaxsiyati ushbu ideallarga "moslashtirilgan". Sobiq ittifoq tasviriy san'atida birinchi darajali g'oyaviy ahamiyatga ega bo'lgan mavzular mavjud bo'lib, unga qarshi shaxsning shaxsiyati harakat qildi[2;122].

Dunyoning ilmiy va badiiy rivojlanishi fan va san'atning ba'zi umumiy qonuniyatlarni o'z ichiga olganligida namoyon bo'ladi. Faqat shu sababli ilm-fan va san'atning inson faoliyatining qarama-qarshi ikkita sohasiga bo'linishi nisbiy xarakter kasb etadi. Frantsuz yozuvchisi va rassomi Jan Kokto aytganidek: "San'at aniq bo'lgan fan"[4]. Bunga misol sifatida qadimgi yunon madaniyati, Evropa tafakkuri tarixi uzoq vaqt davomida Ptolomey Pifagor, Paskal, Leybnits, Lokk, Volter, Monteske kabi vakillarning shaxsida ilmiy-estetik, tadqiqot va haqiqatga badiiy yondashuvlar o'rtasida aniq farq yo'qligidan dalolat beradi. Ilm-fan va san'atning ikki xil mustaqil harakatlarda shakllangan vaqtini taxmin qilish mumkin emas. Insoniyat faoliyatining barcha sohalari fan va san'atni aniq ajratish XX asrda, ushbu bo'linish keng jamoatchilik e'tiborini tortgan va ilmiy tadqiqot predmetiga aylangan paytdan boshlandi. “Rassom tarixchi, shoir, faylasuf yoki kuzatuvchi bo'lishi mumkin. Va bu haqiqat: barcha buyuk rassomlar birgalikda bilimdon odamlar bo'lgan", - deb ta'kidlagan rus yozuvchisi A.A. Bestujev Marlinskiy.

Shuning uchun umumlashtirish kabi uslubiy izlanishlardan foydalangan holda fan va tasviriy san'at o'rtasidagi umumiy aloqalarni topish kerak. Umumlashtirmasdan bilish bo'lmaydi. Umumlashtirish - bu zaruriy kundalik va ilmiy o'rganish sharti, chunki bu alohida, individual hissiy bilish darajasida belgilashdan qoniqmaydi. Umumlashtirish asosida odam shakllanadi umumiy tushunchalar va umumiy hukmlar, normalarni, taqiqlarni, cheklovlarni, muammolarni, tushunchalarni, nazariyalarni shakllantiradi. Umumlashtirilgan nazariyalarni yaratish orqali biz asl,

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01108

torroq nazariya doirasida izohlab bo'lmaydigan faktlarning mohiyatini tushuntirish imkoniyatini qo'lga kiritamiz.

Ilm-fan va san'atning umumiy qonunlaridan biri uzluksizlikda mujassam. Ilm-fan va san'at uchun bu umumiy xususiyat, bir tomondan, ijtimoiy-tarixiy amaliyotning o'ziga xos namoyon bo'lishi, boshqa tomondan, ma'naviy ishlab chiqarishning har bir sohasiga xos bo'lgan ichki sabablarning natijasidir. Masalan, ko'plab rassomlarning badiiy asarlarida, avvalambor, axloqiy va axloqiy masalalar faol ravishda aniqlanadi, buzilmas ma'naviy qadriyatlarni izlaydi. San'at turlari o'zgarib bormoqda - mazmunli izlanish xuddi shu yo'nalishda davom etmoqda. Avlodlarning davomiyligi hozirgi bosqich, ularning haqiqiy chuqur aloqasi. Ilm-fan va san'atning rivojlanishidagi uzluksizlik ba'zi ilmiy kashfiyotlar bilan nafaqat ichki taraqqiyotda, balki tasviriy san'atning ma'lum bir turining paydo bo'lishi yoki gullashi bilan ilmiy izlanish jarayonlari o'rtasida izchil bog'liqlik mavjudligida ham namoyon bo'ladi.

"San'at bilimni talab qiladi", deb ta'kidlagan nemis yozuvchisi Bertold Brext[6]. Ilmiy kashfiyotlar va yutuqlar rasm janrlari, badiiy ommaviy axborot vositalari uchun zarur materiallar sifatini oshirish grafikada texnik metodlarni takomillashtirishga olib keldi. Hozirgi bosqichda bu raqamli texnologiyalar jamiyatda katta mashhurlikka ega bo'lib, tasviriy san'atga ham ta'sir ko'rsatdi. Art-povera, art brut, yer osti, anaxronizm, aksionizm, giperrealizm, kontseptualizm va boshqalar kabi yangi yo'nalishlar paydo bo'ldi. Eramizning madaniyati o'zining tasviriy tilini shakllantiradi va o’zi yaralgan madaniyat haqida tahlil qilish, hukm chiqarishga imkon beradi.

Badiiy uslub o'z madaniyati tubidan o'sib boradi va uni o'ziga xos tarzda ifodalaydi, aks ettiradi. Har bir inson uning oldida yaratilgan ma'naviy qadriyatlar bilan aloqa mexanizmlari kabi shakllanish muammosiga duch keladi. Madaniyat boyliklari bilan aloqa tizimining ongli ravishda shakllanishi unga zamonning bog'lanishini to'la his qilishiga imkon beradi, o'tmish madaniyatini dastlab faqat qismli va instinktiv ravishda qabul qilinadigan chuqur va ajralmas idrok etishga olib keladi[2;119]. Davomiylik ijodiy izlanish jarayonida ham badiiy, ham ilmiy jihatdan umumiy xususiyatlarga ega. San'at rivojlanishining o'ziga xos xususiyati shundaki uzluksizlik fanga qaraganda sezilarli darajada boshqacha rol o'ynaydi. Agar har qanday kashfiyot, ahamiyati jihatidan davriylik bizni g'oyalarimizni qayta ko'rib chiqishga majbur qilsa, ilgari ushbu bilim sohasida hukmron bo'lgan, agar ilm-fandagi har bir inqilobiy qo'zg'alish ma'lum miqdordagi eski bilimlarni tarixiy arxiv mulkiga aylantirsa; unda haqiqiy san'at asarlari abadiy yashaydi. Usullarni ikkinchi

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01108

muntazamlik deb hisoblash mumkin. Metodlar nuqtai nazaridan, fan va san'at o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra ko'p umumiylikni ochib beradi: natijani belgilangan maqsadga eng katta mos kelishga bosqichma-bosqich yaqinlashish xarakteri; birlikdan umumiy va tabiiy, hodisadan mohiyatga, yaxlitdan tahlilga o'tish. Ilmiy metodlar singari, badiiy usullar ham tahlil va sintezni o'z ichiga oladi. Kuzatishlar sonining ko'payishi, ob'ektni joylashtirishning turli xil shartlari, diqqat bilan e'tibor bering tafsilotlar ilmda uning namoyish etilish darajasining oshishiga, san'atda - badiiy obrazda tipiklikni to'liq ifodalashga olib keladi.

## XULOSA

Shunday qilib, biz tasviriy san'at konstruktiv faoliyat turi deb xulosa qilishimiz mumkin. Vizual san'atda, masalan, rasmda konstruktiv faoliyat hayotning o'zi yoki ushbu obrazning hayotdan, odamlar haqidagi turli xil fikrlardan kelib chiqqan elementlari bilan birlashadi. Tasviriy san'at ob'ektiv faktlar va qonunlar bilan belgilanmaydi. Biroq, tasviriy san'atning barcha janrlari "ilmiy bilimlar" ta'rifiga to'g'ri kelmaydi, chunki katta, ijtimoiy ahamiyatga ega mavzular shunchaki aniq voqealarni tasvirlash orqali emas, balki hayot atmosferasini o'zida mujassam etish va bizning kunlarimiz odamining shaxsiyatini chuqur ochib berish orqali ochiladi.

Zamonaviy san'at rivojlanishning yangi usullarini izlaydi, barqaror hayotiy qadriyatlarni o'rnatishga intiladi. San'at axloqning ifodasi bo'lgan taqdirdagina qadrlidir. Ushbu aloqa bugungi kunda sezilarli bo'lib qolmoqda. San'at u yoki bu etakchi g'oyalar, tendentsiyalar, mavhum dunyoqarash ta'sirida emas, balki o'z davrining madaniyati ta'siri ostida rivojlanadi.

## REFERENCES

1. Efimov Yu.I., Gromov I.A. Human Factors and culture // [Efimov YU.I., Gromov I.A. CHelovecheskij faktor i kul’tura.]. Leningrad, 1989.
2. Kalabuhova E.V. Role of the Stavropol regional museum of fine arts in the preservation of the cultural inheritance regions // Kul’turnaya zhizn’ Yuga Rossii. № 1 (60). 2016.
3. The Soviet art and architecture of the 60s-70s. // [Sovetskoe izobrazitel’noe iskusstvo i arhitektura 60-h - 70-h godov]. Moskow, 1979.
4. Biografiya Zhana Kokto [Biography of Jean Cocteau]. URL: http://www.biografguru.ru/ about/kokto/?q=3359.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01108

5. Bestuzhev-Marlinsky A.A.: Dictionary of Russian writers of aphorisms [Aleksandr Aleksandrovich Bestuzhev-Marlinskij: slovar' aforizmov russkih pisatelej]. URL: http:// www.liveinternet.ru/users/ada_peters/post381505826/Ю
6. Brecht Berthold [Brekht Bertol'd]. URL: http://www.foxdesign.ru/aphorism/author/ a_brecht.html
7. Quotes by Anatole France [Citaty Anatolya Fransa]. URL: http://millionstatusov.ru/aut/ frans.html